

**ЗА ГЛАГОЛНАТА СИСТЕМА
В ПИСМЕНИЯ ИДИОМ НА ПОП ЙОАН ПЕТКОВ
(Върху материали от ръкописната Поп-Йоанова преправка, 1830 г.)**

*Мариана Куршумова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“*

**ON THE VERBAL SYSTEM IN THE IDIOM LETTERS
OF POP YOAN PETKOV
(on materials from the manuscript The Priest Yoan’s Rewrite, 1830)**

*Mariana Kurshumova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv*

The object of study is the manuscript book of “The Life of Saint Xenophon“, which is part of The Priest Yoan’s Rewrite (Zmeevo, 1830). The peculiarities of the verb system in the idiom letters of pop Ioan Petkov are presented through a comparative analysis with the original Church Slavonic text of Dimitri Rostovsky (1714).

Key words: Paisii Hilendarski, “Istoriya Slavyanobulgarska”, The Priest Yoan’s rewrite (Zmeevo, 1830), The verbal system

В историята на българската възрожденска култура името на поп Йоан Петков (Йоаникий Петкович) е свързано с ръкописен текст, преправка на Паисиевата История, който в науката е познат като Поп-Йоанова преправка, Змеево, 1830 г. (ПЙП). В края на същото книжно тяло върху 5 страници (63а – 65а) е включено „Житието на св. Ксенофонт и Мария и техните синове Йоан и Аркадий“¹ (ЖК). Текстът е незавършен, след него има налични 16 празни листа². Липсва заглавието,

---

¹ Преведеният текст от църковнославянски на съвременен български може да бъде видян на http://www.pravoslavieto.com/life/01.26_sv_Ksenofont.htm.

² Преписаният текст заема в оригинала на Д. Ростовски около 3 страници. До края на житието има още 10 страници. Възможно е това да е причината за празните листове в ПЙП.

но е оставено празно място, около една трета от страницата, в което най-вероятно то е трябвало да бъде записано според калиграфските правила за подобен текст. Палеографските черти на ръкописа потвърждават авторството на поп Йоан (ПЙ). В сравнение с предходния исторически текст веднага прави впечатление различието в избора на езиковите прояви, което е възможност да се наблюдава специфичната писмена практика на възрожденеца. За негов извод е послужила книгата на Димитрий Ростовски „Жития на светиите, книга втора, 1714 г., Киев“³. Доказателство, че българският книжовник се опира върху този текст, е следният факт. Почти цялата 65-а страница при поп Йоан Петков предлага текст, който следва разказа от Д. Ростовски, но който липсва във всички съвременни преводи на Житието на св. Ксенофонт, макар те да уговарят, че са направени по църковнославянския първоизточник. Безспорно поп Йоан Петков е разполагал с оригиналния текст, като е възможно книгата на Д. Ростовски да е била и негова. Работата с ръкописа повдига още много въпроси, повод е за научно дирене в различни посоки и поради факта, че той е създаден през 30-те години на XIX в., когато новобългарската книжнина не предлага достатъчно примери за нормативно устроен писмен език. Нашето изследване е фокусирано върху глаголната система в ЖК, като сме си поставили следните цели: 1) чрез съпоставка на глаголните форми в двата текста да опишем и класифицираме тяхната употреба от ПЙ; 2) като отчитаме основанието за направените избори от автора на текста, да изведем морфологични маркери (от глаголната система), които да послужат за последващо цялостно представяне на неговия писмен идиом.

В изследвания текст морфологичната категория **време** е представена чрез форми на трите съставящи я грамемите: минало, сегашно и бъдеще време (при именуването на грамемите използваме предложения термин от Ив. Куцаров, а в скоби след него – традиционно използвания термин в българската граматика, когато няма съвпадение между тях).

Минало време (минало свършено време). Като маркиран член в морфологичната категория време грамемата минало време изразява предходност на действието по отношение на изказването (Куцаров 2007: 244), което предопределя употребата на нейните форми в плана на спомена (Мутафчиев 1976: 252), осъществен в разказа за живота на

---

³ Текстът е достъпен на електронен адрес <https://dimitryrostovsky.ru/wp-content/uploads/2018/04/Четъи-Минеи.Книга-втора.pdf>

св. Ксенофонт и неговите синове. Наблюдаваните примери могат да се разделят в няколко групи.

Една от употребите е свързана с новобългарското съответствие на аористната форма от източника. Сравнението с изходните форми от цсл. текст показва, че има пълна зависимост от тях, което е следствие от функцията на тази темпорална група да изгражда основната линия на разказа и да предава хода на събитията. Чрез преобладаващата употреба на минало време от свършен вид глаголи се представят последователно сменящите се действия, всяко от които отразява отделен момент от развитието на разказа. Като основно повествователно време то е представено с пълната си парадигма:

1 л. ед. ч.: приближихса⁴ (63б) – приближѧюсѧ (871); поживѣхъ (63б) – поживѣхъ (871); неочѣних някояси обыда (63б) – ѡвидѣхъ (871); неокорѣхъ (63б) – ни оѡкорѣхъ (871); ни оклеветѣхъ (63б) – ни ѡклеветѣхъ (871); ни позавѣдѣхъ (63б) – ни позавѣдѣхъ (871); расардихъ (63б) – разгнѣвахсѧ (871); держѧхъ вражда (63б) – враждовѧхъ (871); поживѣхъ (63б) – поживѣхъ (871) любѣхъ (63б) – любѣхъ (871); неостѣвахъ (63б) – не ѡстѣвахъ (871); ни си отфѣрлихъ (64а) – не презрѣхъ (871); утѣшихъ (64а) – оутѣшихъ (871); наглѣждахъ (64а) – посѣщѧхъ (871); искѣпихъ (64а) – искѣпихъ (871); отпѣснахъ (64а) – ѡпѣстихъ (871); полѣжихъ (64а) – полѣжихъ (871); непознѧхъ (64а) – не познѧхъ (871); лѣгнахъ (64б) – возлѣгѣхъ (872); молихъ (64б) – молихъ (872)

3 л. ед. ч.: слѣчисѧ (63б) – слѣчисѧ (871); провѣди (63б) – послѧ (871); въздѧхна (64б) – възстенѧвѣхъ (872); и рѣчи (64б) – рѣчѣ (872); посѣти (3 л. ед. ч.) (64б) – посѣти (872); каза (64б) – възвѣсти (872); начѣна (64б) – начѣ (872); рѣчи (64б) – възвѣсти (872); провѣди (65а) – ѡпѣсти (872); стѧна (65а) – востѧ (872); и станѧ (65а) – вѣсть (872)

1 л. мн. ч.: родѣхми (64а) – родѣхомѣхъ (871); надѣмахмисѧ (64а) – совѣщѧхомсѧ (871); и са овардихми (64а) – и сохранихомсѧ (871)

⁴ При всички цитирани случаи първа е употребата от ЖК, а срещу нея – примерът от Димитрий Ростовски. В работата си сме използвали дигиталното копие на двете книги. Навсякъде при цитиране на оригиналния текст на ПИП посоченият номер на листа е по добавената цифрова номерация в него, като с *a* и *b* представяме двете страни на листа. За да се улесни разбирането на текста, графиката на всички примери е нормализирана. Примерите от Д. Ростовски са включени с оригиналния им графичен вид, в скоби е посочена страницата от книгата.

2 л. мн. ч.: видѣхти (64б) – видѣсте (872)

3 л. мн. ч.: и родиѣха двѣ сына (63а) – родиша же два сына (870); и ги отхраниха в на ука добра (63а) – воспиташа ихъ въ наказани дѣврѣмъ (871); желаяха (63а) – желаша (871); проводиха (63б) – послаша (871); додоха (63б) – придѣша (871); плачаха (64б) – плакахъсѧ (872); дѣмаха (64б) – глаголахъ (872); са рѣдваха (64б) – рѣдовахъсѧ (872); славяхя (64б) – славахъ (872); отписахаса (65а) – оѡчѣвахъсѧ (873); плачаха (65а) – плакахъ (873); плачаха (65а) – плакаша (873); влязоха (65а) – внидѣша (873).

Отметнатото ударение в наблюдаваните примери е доказателство за акцентна особеност, характерна за балканските говори (Стойков 1993: 221).

Друга част примери отразяват развойните процеси в българския език както по отношение на книжовната традиция, така и по отношение на цсл. норма. Замяната на сегашното деятелно причастие и миналото деятелно склоняемо причастие от изходния текст с новобългарски лични глаголни форми свидетелства за установено правило в писмения идиом на книжовника, което намира подкрепа в пълното отсъствие на тези причастия в живата говорима реч. Езиковата му компетентност проличава в подходящото темпорално приравняване съобразно със съседните глаголни форми и тяхната позиция в общия план на действието:

Минало време срещу сегашно деятелно причастие: поучавахъ (63б) – поучающе (871); наставахъ (63б) – наставающе (871); сидяхъ (63б) – превывающимъ (871); овѣрди (64а) – соблюдающе (871); самоляхъ (65а) – молящесѧ (873); дѣмаха (65а) – глаголюще (873); и като видѣха (65а) – видѣще же (873).

В тази група наблюдаваме и примери, в които формата за минало време е част от описателна конструкция, което е възможен говорим еквивалент: който бѣха (64а) – същымъ (871), сегашно деятелно причастие от быти – `който беше`; катомѣ овѣрди (64а) – соблюдающе (871).

Минало време срещу минало деятелно склоняемо причастие: имъ писа (63б) – написавши (871); видѣ (63б) – видѣвъ (871); и имъ вовѣлѣ (63б) – повелѣвъ же (871); чѣха (64б) – слышавше (872); и са просалзи (64б) – прослезивсѧ (872); и ги тѣри (65а) – всадивъ ихъ (872); собрахъ платната (65а) – вѣтрила ниспѣтившимъ (872).

Следващите употреби потвърждават съзнателното включване на подходящи глаголни форми според мястото им в цялостното повестуване, но и защото са разпознаваеми за съвременниците на преписвача. Аорист срещу сегашно време: приближихса (63б) – приближajúсѧ (871); глаголна конструкция с аорист срещу минало деятелно причастие и име: начнаха да плаватъ (65а) – ѿмшымсѧ же имъ плаваніѧ (872).

Бъдеще време. Като маркиран член в морфологичната категория време грамемата бъдеще време изразява следходност на действието по отношение на изказването (Куцаров 2007: 244), което предопределя употребата на нейните форми в плана на нагледността (Мутафчиев), която разказвателна линия е представена чрез пряката реч на героите в ЖК. Според своите формални особености примерите могат да се разделят в следните групи:

Положителни сложни форми: щѣ дави умножи и щѣ дави стори многолѣтны (64а) – и оумножитъ васъ Бгъ и сотворитъ многолѣтны (871); шасѧ сподобити (64б) – и сподобитесѧ (872); ще дапремини (64б) – прѣйдетъ (872); шабади (64б) – вѣдетъ (872) *будеть пр. бѣд. вр. 3 л. ед. ч.*; щебѣди (64б) – вѣди (872) *пов. н., 3 л. ед. ч.*; щѣ дагѡ омѡлиш (64б) – такѡ оумѡлиши егѡ (872); щета послѣша (64б) – послѣшаетъ (872); щеда прославами (65а) – прославишь (873). От наблюдаваните форми може да се изведе структурен модел за бъдеще време от следния тип: *ще + да + сегашно време на спрегаемия глагол*. Неговото присъствие в писмените български текстове от първите десетилетия на XIX в. е установено в науката (История 1989: 399). Макар и по-рядко използван от първите ни книжовници, той може би е бил познат за ПЙ и от българската печатна книжнина (предположението ни има своето основание в открития от нас факт, че той е спомоществовател на няколко печатни български книги – вж. Куршумова 2018: 11). От наблюдаваните примери се вижда паралелната употреба и на друг вариант: *ша + сегашно време*, където частицата *ша* най-вероятно отговаря на най-разпространения изговор в българските диалекти *шь* (Стойков 1993: 237). Отсъствието на установеност във формообразуването на футурните форми личи и от единичните употреби със спомагателен глагол *ща* в тях: щатъ дапомогнатъ (65а) – хотѣще помѡщи (873). Използвана е и формата с глагол *имам + да + сегашно време на спрегаемия глагол*, която е типична за много български говори: *имама дави дѣмама* (63б) – *возглагѡлю* (871). Всички наблюдавани форми са семантично и стилистично равностой-

ни и представят характерния за първите десетилетия на XIX в. структурен паралелизъм в писмения ни език. Важна особеност е последователността, с която тези модели се използват като еквивалент на т.нар. просто бъдеще време (сег. вр. на свършен вид глаголи) от цсл. текст.

Отрицателни сложни форми за бъдеще време са образувани единствено чрез прибавяне на отрицателната частица *не*, която често намираме във вида *ни* поради редукция на неударената гласна *e*: нищѣ да ви трѣба (63б) – ꙗко не трѣвѣ вѣдетъ (871); и нищѣ да осюрмашейтъ (64а) – и не оскъдѣете (872); нещѣтъ дата възхалѣтъ (65а) – не възхвалѣтъ (873); нищѣ дави дѣмамъ (63б) – и не възглагѣлю (871).

Сегашно време

Съпоставката между двата текста показва последователна замяна във формите за сегашно време на нормативните църковнославянски окончания с варианти от говоримата реч. Примерите доказват, че преписвачът често заменя и цялата лексема от оригиналния текст, като използва народни думи вместо архаичните или непознати за неговите възприематели. Този подход към текста е прокаран последователно и засяга всички глаголни форми.

Окончанието за 1 л. ед. ч. има следните графични варианти: *-а (-'а)*, *-а*, *-мъ*. Много вероятно е в първите два случая да се отчита изговор [-ъ] с предходна твърда или мека съгласна: дави повдѣгна (63б) – възстѣвлю (871); сякамъ (63б) – мнѣ (871); зарѣчамъ (63б) – завѣщѣю (871); да собира (64б) – совокѣпаши (872); река (64б) – рекѣ (872); мѣла (64б) – молю (872); ужѣна (64б) – описателен израз с глагол пришещѣ (872). Примерите с ударение в последната сричка отразяват акцентна особеност на балканските говори (Стойков 1993: 223). Интересен е случаят, в който форма за условно наклонение от оригинала е заменена с изявителна форма на сегашно време: додѣви видѣ (64б) – вы вѣстѣ видѣлѣ (872).

Окончание *-шь* за 2 л. ед. ч. е единственият вариант: пойскашь (64б) – възхѣшеши (872); настѣвишь (64б) – настѣвиши (872); наредѣшь (64б) – оустрѣдиши (872).

Окончанията за 3 л. ед. ч. отразяват общоговоримото състояние: дадѣ (64а), дати дадѣ, подадѣ (64б) – дѣстѣ, подѣстѣ тѣвѣ (872); си показва (64а) – навлѣстѣ (872); повелѣва (64б) – повелѣвѣстѣ (872); данѣ

потоп̀и (65а) – да не потоп̀и́тъ (873); дапог̀ални (65а) – ни да пожр̀етъ (873); непреста̀ва (65а) – не преста̀етъ (873).

Примерите за 1 л. мн. ч. са само два: зна̀ими (64б) – в̀къмы (872); мо̀лимсѧ (65а) – мо̀лимсѧ (873). Изборът на окончание *-м*, както и отразената редуция на неударено *e* насочват към говорни черти от източен тип.

Подобно е състоянието и при формите за 2 л. мн. ч.: лю̀бите (63б) – лю̀бите (871); да огод̀ити (64а) – да о̀угод̀ите (871); дапо̀мнити (64б) – по̀мните (872); и катог̀о совершѝти ск̀оро дас̀а ва̀рнити (64б) – и сконча̀вшѧ ск̀орѧ възвратѝтѧса (872).

Окончанията за 3 л. мн. ч. са графично *-ат*, *-ят*: дас̀и до̀даты (63б) – да пр̀ийдѧтъ (871); дасаспо̀добѧтъ (63б) – да спод̀обѧтсѧ (871); послѧжѧтъ (63б) – послѧжѧтъ (871); повд̀игаты (65а) (формата е в мн. ч. заради добавената от автора дума талази) – вост̀аѧтъ (873) (3 л. ед. ч., защото е съотнесено към думата вълнение). Примерите доказват наличието на предокончателна мека съгласна, като и при тези форми остава съмнението за фонетичната стойност на буквите *а*, *я* в окончанието.

Наблюдаваните графични особености в сегашните глаголни окончания за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч., в които не намираме сигурни доказателства за гласна [ъ], само затвърждават присъствието на общогovorима проява от балканските говори, без да насочват към по-тясна фонетична особеност например на подбалканските говори, в които имаме съответно *-а* (*-`а*); *-ѧт* (*-`ѧт*) (Стойков 1993: 117).

Парадигмата на глагола *съм* е представена чрез формите *e* за 3 л. ед. ч. – *e* (63а) – *ѧтъ* (871); *сми* (с редуция на *e*, макар да е поставено ударение върху гласната) за 1 л. мн. ч. – катос̀ми мла̀ди (64б) – ю̀нымъ (872); *са* за 3 л. мн. ч. – кой̀тоса в тем̀ница (64а) – в̀тъ тем̀ницѧ сѧщѧм (872). В последния пример сегашното деятелно причастие на глагола *бити* е предадено със съответстващия за говоримата българска реч описателен израз *'които са'*.

Замяната на сегашното деятелно причастие от оригиналния текст с лична глаголна форма е последователно прокарана. Тук ще посочим случаи, в които смисловото съответствие изисква сегашна форма: видѧ̀хти чи пра̀ва (64б) – видѧ̀сте твора̀ща (872); детоса скитѧ̀тъ (64а) – скитѧ̀ющѧмъсѧ (872).

Анализираният текст е изграден от последователни части с пряка и авторова реч, поради което употребата на сегашно време в глав-

ното му значение – едновременност на действието с изказването, се среща често. От възможните прояви на общото значение на сегашните форми (като немаркиран член в привативната опозиция едновременност ~ нерадновременност) е реализиран признакът следходност (Куцаров 2007: 244). Тази употреба е контекстово обусловена, като тя отразява и характерната цсл. особеност – сегашно време от свършен вид глаголи да означава просто бъдеще време (Бончев 1952: 49).

Инфинитив – всички 15 инфинитивни форми са заменени с да-конструкция, което доказва устойчивост в употребата ѝ. Изборът на личното окончание е според смисъла на фразата. Ще посочим примерите тук, тъй като те включват сегашно време в състава си, поради което допълват наблюдението ни върху описваната грамема сегашно време: 1 л. ед. ч. – данедумам (64а) – не глати (871); дане погледамъ (64а) – не възгладати (871); да пойскамъ (64а) – похотѣти (871); да поживѣа (64б) – преѣйти (872); 2 л. ед. ч. – дапоживеишь (64б) – преѣйти (872); 3 л. ед. ч. – даса разболи (63б) – разболѣтиса (871); да умрѣ (63б) – оумрѣти (871); да оживѣй (63б) – ъйти въ живыхъ (871); дабади (64б) – ъйти (872); да поучава (63б) – поучати (871); 1 л. мн. ч. – дапребадими (64а) – преѣвѣати (871); да умрѣмъ (65а) – оумрѣти (873); 3 л. мн. ч. – даги иматъ (63а) – имѣти (871); даса учатъ (63б) – оучитиса (871); дасѣднатъ (63б) – сѣсти (871). Освен вече регистрираните акцентни прояви, редуцирана неударена гласна *e*, в изброените случаи е налице и друга характерна фонетична проява на говоримата реч – дисимиляция на *e* в *й*.

Съпоставката между двата текста предлага показателна трансформация на изходния текст: даса избави (65а) – избавленъ ъйти (873). В този случай ПЙ заменя дори страдателния залог на неопределеното наклонение (инфинитив) от цсл. ез. с да-конструкция.

Морфологичната категория **таксис**, която се гради върху формално-семантичната привативна опозиция относителност~неотносителност, се основава на отношението на действието или резултата от действие, ориентирани към миналия ориентационен момент (минало време или друг сигнализатор) към действието, неориентирано към миналия ориентационен момент (Куцаров 2007: 255). Зависимият таксис, който е маркиран член в категорията, е представен в изследвания текст чрез относително сегашно време (минало несвършено време). Неговите форми са част от наративната система, като най-често изразяват добавъчни, пояснителни или съпровождащи

действия спрямо миналия момент, зададен чрез аориста (едновременност на действия с изказване в минало време (Куцаров 2007: 258).

По своите формални особености от общо 16 случая 15 са за 3 л. ед. ч. и само един за 3 л. мн. ч. Изборът на окончание за ед. ч. *-ши* в 12 форми срещу само две употреби на *-ше* затвърждава присъствието на редуцирана неударена гласна *e* в *и* като устойчива диалектна черта в ръкописа. Съпоставката между двата текста разделя употребите в няколко групи.

В основната си част формата в ръкописа съответства на имперфектна форма и в източника: бѣши (63а, б, 65а) – вѣше, вѣ (870, 871, 872); смиренномѣдрѣваши (63а) – смиреномѣдрствоваше (870); угождаваше (63а) – оугождаше (870); скриваше (63а) – скриваше (870); санадѣши (63б) – чааше (871); и сапотопяваши (65а) – погрѣжашеся (873).

Изграждането на изречение с последователно употребени имперфектни форми е причината те да заместят аористна глаголна форма от източника: ни са възносяши (63а) – не возносася (870); ниса гордѣеши (63а) – ни гордѣсся (870).

Немалка е групата, която свидетелства за поредната замяна на сегашните деятелни причастия и миналите деятелни склоняеми причастия от източника с лична глаголна форма, която в случая поради семантични причини е за относително сегашно време: иси предпровѣждаши (63а) – предпосылал (870); живѣеши (63а) – жителствѣющи (870); несанадѣши (63б) – не надѣющися (871); имѣ повѣляваши (63б) – повелѣвающи (871); дѣмаши (63б) – глѣющи (871); нареждаха (65а) – рыдающе (873); вѣеши (65а) – вѣлѣвшѣ (872).

Интересен е примерът, в който е налице замяна на имперфект в страдателен залог от източника с имперфект в деятелен залог: са нѣсиши (65а) – несѣмь вѣше (872). Тази употреба е белег за неактуалността на сегашното страдателно причастие като компонент в сложна глаголна форма в говоримата реч. От друга страна, той представя поп Йоан Петков като книжовник, познаващ както цсл. езикова система, така и родния си говорим език. Наличието на усет за трансформиране на оригиналния текст до говоримата български реч намираме в следния пример: и ги тѣри (...) сас сѣчкото детоимѣ трѣбаши (65а) – и всадѣвѣ ихѣ со всѣми гѣже на потрѣбѣ (872).

В рамките на категорията **вид на действието** в изследвания текст намираме единичен пример от маркираната грамема резултативност. Глаголната форма е за резултативно сегашно време (минало

неопределено време), което в главното си значение изразява едновременност на резултат от действието с изказването (Куцаров 2007: 252): преди доде несай преставиль оцъ имъ (63б) – не прѣжде даже не ѿидетъ ѿ здѣшнихъ оцъ (871). Контекстовата употреба на глагола *представям се* е свързана с негова редовна позиция в говоримата реч със значение 'представям се пред някого', отразено в речника на Н. Геров чрез примера „...прѣдъ Бога ще ся прѣдстави“ (Геров 1977: 347).

Субективномодалното отношение на говорещото лице към действието е засвидетелствано в изследвания текст чрез маркираната грамема повелително наклонение, което изразява действие, извършващо се по волята на говорещото лице (Куцаров 2007: 287). Житиеописанието съдържа четири момента, в които говорещите лица (Ксенофонт или неговите синове) изразяват своята повеля един към друг или своята молба към Бог. Това обяснява големия брой императивни форми – повече от 40. След съпоставката между двата текста по своите формални зависимости те се разделят в няколко групи.

В първата от тях простата императивна форма е пренесена и в ръкописа на житието (22 случая):

2 л. ед. ч., положителна форма: умоли (64б) – оумоли (872); помани, помяни (65а) – помани (873); погледни (65а) – призри (873); вишъ (65а) – виждъ (873); чѣй (65а) – оуслыши (873); простри (65а) – простри (873); грабни (65а) – исхити (873); непредавай (65а) – не предаждъ (873); избави (65а) – изкави (873), стори (65а) – сотвори (873).

2 л. мн. ч.: знайтѣ (64а) – вѣстѣ (872); сторѣти (63б) – сотворитѣ (871); ходѣти (64а) – послѣдѣйте (871); живѣйти (64а) – живитѣ (871); вардѣти (64а) – блюдитѣ (872); послѣшавайти (64б) – послѣшайтѣ (872); вардѣти (64б) – сохранитѣ (872); идѣти таси совершети (64б) – шѣдше скончѣйтѣ (872).

Отрицателните форми се образуват само чрез прибавяне на частица *не*: за 2 л. ед. ч. – неоставяй (64б) – не встѣви (872); не оставяй (65а) – не презри (873); не оставяй (65а) – не встѣви (873); за 2 л. мн. ч. – не забравяйти (64а) – не забывѣйтѣ (872).

С оглед на ударението в наблюдаваните императивни форми то е поставено върху окончанията *-и, -ете*, което отразява акцентната система на балканските говори (Стойков 1993: 223).

Равностойна по честота на употреба (22 случая) е друга част примери, в които е налице сложна императивна форма от типа: *да +*

сегашно време, срещу проста форма в източника. За 2 л. ед. ч.: дани дадешъ (65а) – даждь (873). За 3 л. ед. ч.: дабади (64а) – вѣдетъ (872). За 2 л. мн. ч.: дасà бойти (63б) – вѣйтесѧ (871); да опрѣвати (63б) – оупрѣвите (871); дависà рѣвни (64а) – подражѣйте (871); дадарувати (64а) – дарствѣйте (871); дазàбраняти (64а) – захищѣйте (871); да наглѣждати (64а) – посещѣйте (872); да избѣвити (64а) – избавлѣйте (872); да имати (64а) – имѣйте (872); дабадите, дабадити (64а, 64б) – вѣдите (872); добрò даструвати (64а) – влѣготворѣте (872); дапочѣтати (64а) – почитѣйте (872); да давати (64а) – подавѣйте (872); дахранити (64а) – питѣйте (872); дасà мòлити (64а) – молѣтесѧ (872); даслѣшати (64а) – внимѣйте (872); давоздавати (64б) – воздавѣйте (872); даструвати (64б) – творѣте (872); дасà вѣрнити (64б) – возвратѣтесѧ (872);

Трансформацията на сегашното деятелно причастие от оригинала в лична глаголна форма е прокарана и при императивните сложни форми в 8 случая: данè воздавати (64а) – не воздающе (872); даслѣшати (64а) – вслѣшающесѧ (872); данè воздавати (64а) – не воздающе (872); даструвати (64б) – творѣще (872); данепрестѣповати (64б) – никогдаже вслѣшающесѧ (872); да любити (64б) – любѣще (872); да отпущати (64б) – ѿпущѣюще (872); да подавати (64б) – подавѣюще (872).

Пасивното отношение на глаголният субект (глаголното лице) към действието е реализирано чрез формите за страдателен залог, който е маркираният член в морфологичната категория залог (Куцаров 2007: 342).

Моделът от цсл. език за страдателен залог, в който към форми на глагола *быти* се прибавят двете страдателни причастия – сегашно и минало, се среща в оригиналния текст и е транспониран от ПЙ по аналогичен начин: славимъ бѣше заради санаъ и за бл҃городїето и послѣвенъ заради добрò нравїето (63а) – славенъ сана ради и бл҃городїѧ, славнѣйшей же добронравїѧ (870).

Продуктивността на миналото страдателно причастие проличава и в примери, в които то заменя сегашното страдателно причастие от източника: бѣхъ почетенъ и любезенъ (63б) – почитаемый вѣхъ и любимый (871); коитоса окривѣни и не праведно осѣдени (64а) – свѣдимыѧ и неправедно осѣждѣнныѧ (872).

Морфологичната категория **вид на изказването**, чиято маркирана грамема е преизказността, не е представена в изследвания текст.

По този признак той споделя един от ярките белези на библейските текстове, а именно повествуване с непреизказни форми (Иванова 2003: 356 – 357). Свещенослужителят поп Йоан се придържа към осветената книжовна традиция и не използва преизказни граматични форми за предаване на минали събития като вторично изказване (Кучаров 2007: 307). Чрез този похват агиографският текст, който се чете в рамките на службата, предава пред слушателя събитията от живота на светеца като свидетелство за него.

В текста на ЖК намираме единичен пример на отглаголно съществително, което формално отговаря на аналогична употреба в източника: *поло̀жихъ вѣрдяни намѡйти уста̀ (64a) – положи́хъ хранѣнїе оустѡмъ моймъ (871)*. Думата *вѣрдяни* се родее с *вѣрденїе*, която намираме в речника на Н. Геров със значение 'пазене, бранене' (Геров 1975: 107).

В резултат на анализа върху глаголната система в ръкописа могат да се направят следните изводи. Писмената практика на поп Йоан Петков, поставена в контекста на езиковите процеси от 30-те – 40-те години на XIX в., се родее с новобългарската линия на езиковия ни развой. Авторът последователно включва актуални особености на говоримата реч, като наред с общоговоримите черти присъстват значителен брой елементи, характерни за централнобалканския регион. Неговият личен социален опит като свещеник и учител в с. Змейово, Старозагорско, и фактът, че ЖК е богослужебен текст, който се е четял пред възприематели от същия район, могат да обяснят изборите на автора, за когото комуникативността на текста има първостепенно значение. Езиковите решения на поп Йоан не могат да се свържат с наддиалектността като черта на писмената му практика. При твърде голямата вариантност в писмения език през периода поп Йоан Петков предлага езиков модел на глаголната система, в който народните елементи от собствения му идиолект са основополагащи, като са запазени и някои традиционно книжни особености. Ръкописът на ЖК е пример за навлизането на народната реч в агиографско-омилетични текстове от конфесионалната сфера и представя поп Йоан Петков като книжовник, който притежава езикова компетентност да бъде посредник между кодифицирания църковнославянски език на своя извод и говоримата реч на своите възприематели.

ЛИТЕРАТУРА

- Бончев 1952:** Бончев, А. *Църковнославянска граматика*. [Bonchev, A. Tsarkovnoslavyanska gramatika.] София: Синодално издателство, 1952.
- Геров 1975:** Геров, Н. *Речник на българския език*. [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik.] Т. I – V. София: Български писател, 1975 – 1978.
- Иванова 2003:** Иванова, Д. *Традиция и приемственост в новобългарските преводи на евангелието. Текстология и език*. [Ivanova, D. Tradiciya i priemstvenost v novobalgarskite prevodi na evangelieto. Tekstologiya i ezik.] Пловдив: ИК „Призма“, 2003. ISBN 954-9520-70-3.
- Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999:** Иванова-Мирчева, Д., Харалампиев, Ив. *История на българския език*. [Ivanova-Mircheva, D., Haralampiev, Iv. Istoria na balgarskiya ezik.] Велико Търново: Фабер, 1999. ISBN 954-9541-32-0.
- История 1989:** *История на новобългарския книжовен език*. [Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik.] София: БАН, 1989.
- Куршумова 2018:** Куршумова, М. Поп-Йоановата преправка – корени и пътища. [Kurshumova, M. Pop-Yoanova prepravka – koreni i patishta.] // *Поп-Йоанова преправка на „История славянобългарска“ (Змеево, 1830, поп Йоан Петков)*. Фототипно издание на оригиналния текст, преводи, изследвания. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2018, 5 – 39. ISBN 978-619-186-465-2.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. [Kutsarov, Iv. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007. ISBN 978-954-423-376-1.
- Мутафчиев 1976:** Мутафчиев, Р. Система на глаголните времена в разказа за минали събития. [Mutafchiev, R. Sistema na glagolnite vremena v razkaza za minali sabitiya.] // *Помагало по българска морфология. Глагол*. София: Наука и изкуство, 1976, 252 – 269.
- Стойков 1993:** Стойков, Ст. *Българска диалектология*. [Stoykov, St. Balgarska dialektologiya.] София: БАН, 1993.
- Тошева 2009:** Тошева, Ат. *Езикът на „История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон (1792 г.)*. [Tosheva, At. Ezikat na „Istoria vo kratitse o bolgarskom narode slavenском“ na yeroshimonah Spiridon (1792 g.)] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2009. ISBN 978-954-423-562-8.